

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА І ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ

Розглянуто важливі риси глобалізації та її суперечливий характер, зокрема, порушення рівноваги між інтересами транснаціональних корпорацій та бізнес-еліти розвинених країн і соціально-економічними інтересами світової спільноти. Досліджено вплив глобалізації на теоретичне обґрунтування та практичні шляхи інтеграції України у світову економіку.

Important aspects of globalization and its contradictory character specifically in distorting a balance among the interests of transnational corporations, business-elites of the developed countries and socio-economic interests of the world community are considered. An impact of globalization on the theoretical basis and practical ways of the Ukraine's integration into the world economy is studied.

Важливою формою прояву процесів глобалізації є виникнення міжнародної системи регулювання світового господарства. В умовах створення глобальних механізмів відтворення формується єдиний економічний і правовий простір, уніфікується промислова, митна, валютна, соціальна та екологічна політика розвинених країн, відбувається стандартизація способу життя, системи потреб у масштабах всієї планети. Велике значення у цих процесах належить МВФ, Світовому банку, міжнародним конференціям (Світовому економічному форуму). Провідним фактором міжнародної системи регулювання світової економіки є ГАТТ/СОТ, яка створює правову основу розвитку світової торгівлі, сприяє її лібералізації. Такі результати глобалізації, як розвиток нових форм міжнародного поділу праці, зростання руху капіталів, лібералізація світової торгівлі, посилення конкуренції прискорюють економічний розвиток країн, сприяють зростанню добробуту їх народів. Це привело до зростання реального валового світового продукту за останню чверть ХХ ст. більше як у два рази [1, с. 24].

Але недостатня дієвість та ефективність інститутів міжнародного регулювання світової економіки зумовлює економічну експансію ТНК розвинених країн, які під гаслом лібералізації та вільної торгівлі намагаються полегшити доступ своїх товарів і капіталів на ринки третіх країн з метою отримання необмеженої економічної влади і прибутків. Це загострює суперечність між інтересами ТНК і бізнес-еліти розвинених країн і соціально-економічними інтересами світової спільноти. Суперечливий характер глобалізації значною мірою є наслідком послаблення механізму багатостороннього регулювання зовнішньоекономічних відносин. Це проявляється, зокрема, у тому, що розвинені країни часто використовують різноманітні заходи посилення протекціоністського захисту своїх ринків. Про це свідчить практика антидемпінгових процедур, які досить широко використовуються щодо українських експортерів. Так, за 1991-2000 рр. проти експорту металургійної продукції з України було проведено 58 антидемпінгових розслідувань, з яких 46 закінчилися введенням відповідних санкцій. Унаслідок цих розслідувань, як правило, застосовують введення антидемпінгових мит, величина яких, згідно з вимогами ГАТТ/СОТ, не може перевищувати різницю між ціною продукції на внутрішньому ринку та демпінговою ціною. Але всупереч цим вимогам практично введені мита значно перевищують цю величину, що унеможливає реалізацію наших товарів на ринках розвинених країн. Саме через це у 2001 р. відбулося різке скорочення (понад 80 %) експорту металопродукції українських підприємств на ринку США.

Різні перешкоди також обмежують експорт українських товарів на ринки Євросоюзу. До них належать такі протекціоністські заходи економічного регулювання, як високі митні тарифи, антидемпінгові кількісні обмеження, квотування імпорту. Так, у минулому році Євросоюз скоротив квоту на імпортування готової металургійної

продукції України з 369,9 тис. т до 184,5 тис. т. До важливих протекціоністських заходів можна віднести також різноманітні субсидії для сільськогосподарського виробництва в Євросоюзі. У 2002 р. фермери ЄС отримали субсидій на суму 40,4 млрд євро. У той же час ГАТТ/СОТ вимагає від України значного скорочення і навіть повного припинення державного субсидювання сільського господарства як передумову вступу нашої країни у цю впливову міжнародну організацію, не звертаючи ніякої уваги на те, що європейським фермерам (як й американським) держава надає набагато суттєвіші за обсягами субсидії. Це певною мірою ускладнює для продукції аграрного сектору України освоєння зовнішніх ринків і посилення її експортної орієнтації як важливих факторів економічного зростання цієї галузі.

Таким чином, просування українських товарів на ринки Європейського Союзу стикається зі значними труднощами, пов'язаними зі встановленими там різноманітними бар'єрами на шляху імпортування товарів з країн, які не входять до ЄС. Крім відносин з країнами Європейського співтовариства, Україна також вельми зацікавлена в розвитку зовнішньоекономічних зв'язків з країнами-членами північноамериканської угоди про вільну торгівлю (НАФТА), насамперед із США. Ринок країн цього економічного угруповання є одним з найбільш містких, але його освоєння є досить складним для нових партнерів. Разом з тим саме успіх на цьому ринку стає гарантією успіху і на інших світових ринках.

У цих умовах дуже актуальним є завдання вироблення в Україні ефективної зовнішньоекономічної стратегії та її послідовної практичної реалізації. Відсутність такої стратегії є реальною проблемою сучасної інтеграції нашої економіки у світове господарство. Існуючі підходи до формування зовнішньоекономічної діяльності України в умовах глобалізації недостатньо досконалі, оскільки не мають цілісної концепції постановки і досягнення стратегічних цілей, а також чітких принципів та орієнтирів визначення місця нашої держави у світовій економіці. У зв'язку з цим необхідно створити єдину науково обґрунтовану програму соціально-економічного розвитку, яка узгоджена з національною програмою зовнішньоекономічної діяльності і визначає пріоритети міжнародної спеціалізації вітчизняної економіки.

Розробляючи ефективну зовнішньоекономічну стратегію, слід виходити насамперед з пріоритету національних інтересів України, зокрема захисту інтересів вітчизняних виробників у просуванні їх продукції на світовий ринок. З цієї метою необхідним є створення системи постійного моніторингу протекціоністських і дискримінаційних заходів, здійснюваних щодо українських товарів на світовому ринку. Разом з тим слід враховувати також принцип спрямування зовнішньоекономічної діяльності країни на досягнення національної безпеки. У зв'язку з цим дуже важливою є проблема оптимізації ступеня відкритості української економіки і рівня лібералізації її зовнішньоекономічної діяльності. Надмірна лібералізація цієї діяльності становить суттєву небезпеку для нашої

економіки, тим більше, що вона зумовлена не високим рівнем конкурентоспроможності, а стихійним і безсистемним розвитком зовнішньоторговельних зв'язків.

Відповідно до прогнозу Світового банку, який пов'язує економічне зростання України з поглибленням зовнішньої орієнтації її розвитку, у процесі трансформації вітчизняної економіки сформувалася модель розвитку, що відрізняється дуже високим рівнем відкритості економіки. Якщо в середині 90-х років минулого століття частка експорту у ВВП становила близько третини, то в останні роки вона зросла до 54–62 %. Таким чином, українська економіка вдвічі більш відкрита, ніж середньостатистична економіка, тобто вона перебуває в суттєвій залежності від зовнішньої кон'юнктури, а це безпосередньо загрожує її інтересам. Більше половини виробленої промислової продукції та значна частка сільськогосподарської продукції призначені для експортування. Причому через нерозвиненість і вузьку місткість внутрішнього ринку темпи зростання експорту перевищують динаміку виробництва. У цьому проявляється тенденція загострення залежності розвитку вітчизняного виробництва від зовнішньоекономічних зв'язків. Тому, створюючи національні програми соціально-економічного розвитку, необхідно забезпечити пріоритет розширення внутрішнього ринку і зменшити залежність ВВП від зовнішньої торгівлі.

Надмірна зовнішньоторговельна залежність економіки України, існуючий дисбаланс між розвитком зовнішньоекономічних зв'язків і розвитком внутрішнього ринку ускладнюють подальше динамічне зростання вітчизняної економіки. Формування і практична реалізація подібної моделі економічного розвитку стали результатом стихійної дії об'єктивних факторів, а не свідомим вибором держави. Тому розробка ефективної зовнішньоекономічної стратегії нашої країни потребує певного посилення уваги з боку держави, зокрема здійснення нею економічної політики помірною протекціонізму. Оскільки всупереч з цією об'єктивною необхідністю вітчизняна економіка була кинута у світову глобалізовану систему практично без будь-якого захисту з боку держави, її інтеграція у світове господарство здійснювалася в некерованому режимі стихійного пристосування до потреб світових ринків. Це призвело, зокрема, до виникнення у вітчизняній економіці такого циклу: видобування сировини – її експортування – імпортування продукції кінцевого споживання, що відбиває спотворений характер зовнішньоекономічних зв'язків.

Унаслідок того, що вироблення як зовнішньоекономічної стратегії, так і науково обґрунтованої структурної та інвестиційної політики на початку ринкових реформ майже повністю випало з поля зору держави, основними конкурентоспроможними галузями нашої економіки стали низькотехнологічні, екологічно брудні видобувні галузі з високим енергоспоживанням. Це значною мірою зумовлено тим, що формування міжнародної конкурентоспроможності за роки незалежності України базувалося, насамперед, на використанні цінових факторів і порівняльних конкурентних переваг, визначених низькою вартістю робочої сили і природних ресурсів. Результатом цих процесів стало посилення домінування у вітчизняній економіці видобувних галузей, а також галузей первинної переробки ресурсів: електроенергетичної, металургійної, вугільної промисловості. Так, за останнє десятиріччя минулого століття частка чорної металургії у структурі промислового виробництва України зросла з 11,0 % до 27,4 %, частка електроенергети-

ки – з 3,2 % до 12,2 %, а паливної промисловості – з 5,7 % до 10,1 %.

Оскільки існуюча структура виробництва визначає реально здійснювану в Україні зовнішньоторговельну модель, посилення негативних тенденцій у процесах структуроутворення нашої економіки призвело до формування несприятливої структури експорту, що проявляється, зокрема, у домінуванні в ньому продукції низькотехнологічних, екологічно брудних видобувних галузей, які характеризуються великим енергоспоживанням. Неефективність цієї моделі зовнішньоекономічних відносин проявляється також у спеціалізації України переважно на постачанні товарів і послуг (руди, металургійна продукція, транспортні послуги, харчові продукти) на малоперспективні світові ринки, які характеризуються жорсткою ціною конкуренцією та тенденцією до зменшення їх частки у глобалізованій системі продажу товарів та послуг. Так, важливою тенденцією розвитку ринку чорних металів є падіння їх частки у світовому експорті. Порівняно з серединою 70-х років вона скоротилася утричі. У той же час частка України в експорті високотехнологічних товарів і послуг (телекомунікаційне та офісне обладнання, інформаційні технології, комерційні послуги) на перспективні світові ринки, для яких характерні переважання нецінових форм конкурентної боротьби та високий динамізм розвитку в умовах глобалізації, надзвичайно низька. Така структура експорту відбиває насамперед недосконалість реальної державної політики макроструктурних зрушень, зумовлену, зокрема, відсутністю необхідної уваги до проблем інформаційного та інноваційно-технологічного розвитку в процесі трансформації української економіки. Разом з тим, за даними Світового банку, щодо основних показників розвитку науки і технологій Україна посідає досить високе місце і має певні передумови для переорієнтації пріоритетів міжнародного співробітництва з експорту сировинних матеріалів на готову наукомістку продукцію та новітні технології [2, с. 76]. В Україні збереглися високотехнологічні виробництва, насамперед складові ВПК, деякі з яких є унікальними. Крім того, Україна входить до складу семи країн світу, які мають повний цикл літако- і вертольотобудування. А сучасна авіаційна та аерокосмічна галузь належить до найбільш глобалізованих секторів світової економіки, виступає як одна з найфундаментальніших галузей, розвиток якої сприяє прискоренню глобалізації. Тому розробка національної програми розвитку цієї галузі має стати важливим фактором поліпшення зовнішньоекономічної діяльності України, підвищення ефективності її інтеграції у сучасну глобалізовану економіку.

Таким чином, ефективна зовнішньоекономічна стратегія України в умовах глобалізації світового господарства має бути узгодженою з розробкою і реалізацією комплексної, багаторівневої політики макроструктурних зрушень, спрямованою на підтримку розвитку нових виробництв і технологій, введення системи сприяння високотехнологічному експорту, формування нового типу конкурентних переваг. Вона має орієнтуватися на забезпечення оптимального ступеня відкритості української економіки, поєднання принципу захисту інтересів національних виробників з виваженою політикою лібералізації її зовнішньоекономічної діяльності.

1. Еволюція економічного розвитку та економічних теорій (проблеми дослідження та викладання): Матер. міжнар. наук.-метод. конф. 26-27 квітня 2000 р. – К., 2000. 2. Каніщенко О. Формування експортної спеціалізації України // Економіка України – 2002. – № 11. – С. 76-79.